

Ігор Студенніков

**РЕГІОНАЛІСТИКА І
РЕГІОНОЗНАВСТВО:
ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ
ТА КАТЕГОРІАЛЬНОГО
АПАРАТУ**

*Я твердо дотримуюсь того
принципу, що історія,
залишаючись науковою за
своїм методом, має
переслідувати практичну ціль.
Іншими словами, вона має не
тільки знайомити читача з
минулим, але й
випрацьовувати його погляд
на сьогодення, його уявлення
про майбутнє.*

**Джон Роберт Сілі,
“Розширення Англії”**

Процес регіоналізації, що став невід’ємною складовою суспільно-політичних і економічних перетворень на пострадянському просторі, поставив на порядок денний не тільки питання про необхідність ефективної регіональної політики, а й проблему наукового осмислення передумов і процесу формування окремих регіонів країни в історичному та культурологічному вимірах, витоків регіональної самосвідомості. Суспільно-політична ж ситуація, що склалась в Україні під час президентських і парламентських виборів 2004-2006 рр. і існує й досі, ще раз наочно свідчить про необхідність створення міцного теоретико-методологічного підґрунтя, яке б на науковому рівні дозволяло розробляти засади державного будівництва з урахуванням регіонального чинника, вплив якого в майбутньому лише посилюватиметься.

Саме тому регіоналістика, яка зазнала свого підйому в Росії у другій половині 1990-х – на початку 2000-х рр., неухильно зміцнює свої позиції в сучасній українській науці.

Аналізуючи причини динамічного розвитку російської регіоналістики, самі ж російські вчені пояснювали це тим, що “вона [регіоналістика] бере певний реванш у тих предметних областях, які раніше були закриті для науково-дослідного пошуку.., [а саме] проблем реального федералізму,

територіальних асиметрій, регіональних депресій, міжбюджетних відносин, зовнішньоекономічної регіональної діяльності, некерованої міграції населення, етнополітичних конфліктів тощо”¹.

Проте більш важливою є інша теза – “крім того, регіоналістика починає перетворюватися з взаємопов’язаних, але все ж традиційно ізольованих областей вивчення регіональних процесів різними науками (політологією, географією, економікою, соціологією, демографією, екологією тощо) в єдину міждисциплінарну галузь знання з виключно високим рівнем системності”², – адже внутрішня логіка наукового процесу також значною мірою обумовлює динаміку розвитку нових наукових напрямів.

Говорячи про сучасний стан української регіоналістики, можна констатувати, що вона виходить на якісно новий етап свого розвитку. Великою мірою це відбувається завдяки залученню професійних вчених-істориків з їх методологічним інструментарієм і здатністю застосування комплексного підходу до вивчення процесу регіоналізації країни, “формування нових політологічних і культурологічних моделей сучасного розвитку в координатах опозиції “центр-регіони” (або “центр-провінція”) і критики традиційної моделі регіону, яка закладалася в Центрі (імперському, радянському, пострадянському) з її сприйняттям регіонів-провінцій як виробничої інфраструктури”³. Для України ж, як зазначає Я. Верменич, осмислення взаємовідносин в системі “центр-регіони” є особливо важливим, адже вона сама донедавна була регіоном Радянського Союзу і чимало деформацій сягають корінням в ту добу⁴.

Відзначаючи сталу тенденцію до зростання інтересу до проблем історії регіонів, Т.Попова наголошує, що вона цілком співпадає з загальною тенденцією, що чітко позначилася в поступовому русі світового історіографічного процесу останньої третини ХХ століття і пов’язана з акцентом на вивчення регіональних культур та їх взаємовпливу, аналізом впливу на локальні об’єкти природно-географічних, соціоетнічних, геополітичних, історико-культурних чинників⁵.

Тому, продовжує Т.Попова, в структурі наукових досліджень формуються нові напрями – регіонологія (регіоналістика, регіонознавство), провінціологія.

Але чи ідентичні ці поняття?

Одна з перших спроб обґрунтувати предметне поле і завдання регіональних досліджень була зроблена в Україні у середині 1990-х рр.

¹ Регионоведение: Учебное пособие / Отв. ред. Волков Ю. Г. – Ростов на Дону, 2002. – С. 4.

² Там же. – С. 5.

³ Попова Т. Н. Проблемы категориального аппарата историко-региональных исследований в современной российской историографии // Записки історичного факультету. – Вип. 11. – Одеса, 2001. – С. 22.

⁴ Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. – К., 2003. – С. 3-4.

⁵ Попова Т. Н. Указ. соч. – С. 22.

Однак домінування в українській регіоналістиці представників економічних і географічних наук досить тривалий час обмежувало результати цих спроб суто їх рамками і завданнями. Наприклад, радник Інституту географії НАН України академік М.Паламарчук так визначив загальну мету регіональних досліджень: “виявляти матеріальні та інші резерви, можливості удосконалення суспільної організації та управління районами, ефективного зростання обсягів матеріального виробництва і покращення добробуту, умов життя населення, суспільного прогресу в цілому. Щодо конкретних завдань регіональних досліджень, то це – опрацювання наукових основ вирішення важливих проблем соціально-економічного розвитку районів”⁶. Правда, він зазначає, що регіональні дослідження не обмежуються тільки економічною наукою – регіональною економікою. “Регіональні дослідження розглядають також природні ресурси, економічні й соціальні об’єкти та процеси в їх сукупності”⁷. “Завдання регіонології, – продовжує М.Паламарчук, – полягає у вивченні факторів і закономірностей суспільно-територіальних комплексів, розробці наукових основ прогнозування їх розвитку”⁸. Він розглядає регіонологію як складову країнології, об’єктом якої, на його думку, є “країни як основні одиниці суспільно-політичної організації людей та їх великі територіальні частини – регіони, а також регіональні угруповання країн”⁹.

Варто зазначити, що пошук предметного поля регіональних досліджень в Росії також зазнав значного впливу представників економічних і географічних наук. Так Т.Морозова, один з авторів і редактор навчального посібника “Регіонознавство”, визначила регіонознавство як “галузь наукових знань, що вивчає територіальну організацію господарства”, а в якості його предмета – економічні райони усіх рівнів¹⁰. Така позиція зазнала критики з боку авторів іншого російського навчального посібника під такою самою назвою В.Ігнатова та В.Бутова, які визначили регіонознавство як “комплексну, інтегральну соціально-економічну дисципліну, яка вивчає закономірності процесу формування і функціонування (включаючи управління) соціально-економічної системи регіону (суб’єкту Російської Федерації) з урахуванням історичних, демографічних, національних, релігійних, екологічних, політико-правових, природно-ресурсних особливостей, місця і ролі в загальноросійському і міжнародному поділі праці”¹¹.

Утім, як зазначає одна з провідних українських вчених-регіоналістів Я. Верменич, в контексті “глоболокалізму” (local-global nexus) традиційні

⁶ Паламарчук М. Регіональні дослідження: завдання і наукові підходи // Регіональна економіка. – № 1. – 1996. – С. 33.

⁷ Там само. – С. 34.

⁸ Там само.

⁹ Там само.

¹⁰ Регионоведение / Под ред. Т. Морозовой. – М., 1998. – С. 6.

¹¹ Игнатов В. П., Бутов В. И. Регионоведение: Учебное пособие. – Москва-Ростов на Дону, 2004. – С. 10.

аспекти аналізу регіональної специфіки крізь призму категорій економічної географії і теорії управління визнаються недостатніми. “На перший план виходить її розгляд в історико-культурологічному аспекті, під кутом зору того, як впливає регіональна строкатість на життєдіяльність соціумів”¹².

Наближаючись до визначення понять “регіоналістика” і “регіонознавство”, ми хотіли б також звернутися до слушного спостереження білоруської дослідниці К. Доморьонок стосовно того, що “регіоналізм в Європі набуває вже не поверхневого історико-релігійного, а іншого, глибинного наповнення, суттю якого є рівень регіонального розвитку та співвідношення потреб і ресурсів окремих регіонів в процесі розв’язання соціально-економічних проблем, що стоять перед ними”¹³.

Між цими тезами немає протиріччя, адже поняття “регіональний розвиток” в сучасному розумінні набагато ширше, ніж розвиток соціально-економічний, і включає такі елементи, як гуманітарний розвиток і екологічну складову.

Тож, ставлячи знак рівності між поняттями “*регіональні дослідження*” і “*регіоналістика*”, ми пропонуємо далі розглядати їх як *напрямок науково-дослідної діяльності на основі міждисциплінарного підходу, націлений на вивчення закономірностей процесу регіоналізації країни з урахуванням природно-географічних, історичних, етнокультурних, економічних, соціально-демографічних чинників, а також на дослідження регіонального розвитку в його взаємозв’язку з принципами державного управління й основними напрямками державного будівництва.*

Регіонознавство ми розглядаємо як комплексну наукову дисципліну, що вивчає на основі принципу історизму закономірності формування і розвитку регіонів. Причому, як об’єкт вивчення в рамках регіонознавства регіони цікавлять нас вже не тільки і не стільки як адміністративно-територіальні утворення і суб’єкти права, скільки як історико-географічні явища, формування й еволюція яких обумовлені “відмінностями в історичному розвитку різних земель..., їхніх природних умов і природно-ресурсного потенціалу, етнокультурних і соціально-демографічних особливостей, рівня розвитку продуктивних сил територій, їхньої народно-господарської спеціалізації і структури господарства. А останнім часом істотним фактором регіоналізації стає екологічна ситуація, наявність загальних для регіону природоохоронних і соціально-екологічних проблем”¹⁴.

Зауважимо, що серед об’єктів регіонознавства сьогодні мають бути не тільки регіони країн, а й транскордонні регіони, адже трансформація

¹²Верменич Я.В. Історична регіоналістика в Україні // Український історичний журнал. – 2001. – № 6. – С. 6.

¹³Доморенко Е.В. Европейский регионализм: концепции и подходы // <http://europa.ehu.unibel.by/club/domorionok.htm>, 2001

¹⁴Топчієв О.Г. Теоретичні основи регіональної економіки (навчальний посібник). – К., 1997. – С. 10.

поглядів на роль і функції державних кордонів на Європейському континенті, посилення ідеї “Європи регіонів” і практична імплементація концепції “Європи без внутрішніх кордонів” (на даному історичному відрізку часу читай – “ЄС без внутрішніх кордонів”) дали привід вести розмову про таке явище, як *транскордонний регіоналізм*, під яким відомий дослідник і теоретик транскордонного співробітництва в Європі Дж. Скотт розуміє “просторово інтегровану форму політичного співробітництва і розв’язання проблем, яка перетинає кордони національних адміністративних практик і намагається сформуванню, всупереч цим кордонам, усвідомлення зв’язаності, взаємозалежності та спільних інтересів”¹⁵.

Поняття “транскордонний регіон”, “євро регіон” входять до термінологічного арсеналу регіоналістики, на що також звертає увагу Я. Верменич у своїй фундаментальній праці “Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні”¹⁶. Їх чітке наукове визначення є нагальною потребою, адже неусвідомлене використання “модних” термінів, що увійшли до широкого мовного обігу, призводить до таких казусів, як назва збірника наукових праць “Транскордонні території України (Проблеми розвитку)”¹⁷, спроба охарактеризувати Південь України як транскордонний регіон у збірці аналітичних матеріалів Регіонального філіалу НІСД у м. Одесі “Проблеми регіонального розвитку Півдня України”¹⁸, фактичне ототожнення євро регіонів з вільними економічними зонами деякими дослідниками¹⁹.

Свого часу нами було приділено досить детальну увагу обґрунтуванню і визначенню понять “транскордонний регіон” і “євро регіон”²⁰. Отже, не повертаючись до викладення усього логічного ланцюжка, просто відтворюємо запропоновані нами дефініції.

¹⁵ Скотт Дж. Стимулирование кооперации: могут ли еврорегионы стать мостами коммуникации? // Кочующие границы. Материалы международного семинара (Нарва, 12-16 ноября 1998 г.). / Под ред. Бердниковой О., Воронкова В. // Труды ЦНСИ. – Вып. 7. – СПб., 1999 // <http://www.indepsocres.spb.ru/7r.htm> или www.indepsocres.spb.ru/scott_r.htm

¹⁶ Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. – С. 86.

¹⁷ Транскордонні території України (Проблеми розвитку) / Редактори-упорядники Ю. Білоконь, І. Фомін. – К., 1999. – 265 с.

¹⁸ Проблеми регіонального розвитку Півдня України (Аналітичні оцінки) / За ред. Михайлюк О. Л., Хомич Л. В. – Одеса, 2006.

¹⁹ Дергачев В. А. Геоэкономика Украины (теоретические и прикладные основы). – Одесса, 2002. – С. 91-93; Дергачев В., Демченко В. Геополитическая и геоэкономическая трансформация Украинского Придунавья. – К., 2005. – С. 62-64.

²⁰ Див.: Студенніков І. Транскордонне співробітництво та його місце в регіональному розвитку // Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України. / За ред. С.Максименка. – К., 2000. – С. 138-140; Студенніков І. В. Теоретичні проблеми дослідження євро регіонів в Україні (на матеріалах Євро регіону “Нижній Дунай”) // Записки історичного факультету. – Вип. 12. – Одеса, 2002. – С. 505-515; Студенніков І. Феномен євро регіонів в контексті методології історико-регіональних досліджень // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. (Збірник статей). Вип. 22-23. – К., 2003. – С. 187-201. (Електронна версія: <http://www.crs.org.ua/data/Studennikov%20art.%20for%20Hist.of.Ukr.doc>)

Під **транскордонним регіоном** розуміємо певну територію, яка характеризується наявністю схожих природно-географічних умов і охоплює прикордонні території двох або кількох держав, що мають спільний кордон. Ми вже самі раніше відзначали недосконалість цього визначення, адже риси, притаманні транскордонним регіонам, не вичерпуються природно-географічними та геополітичними характеристиками, а також виробничими і соціально-економічними зв'язками між прикордонними територіями. Не менш, а можливо й більш, вагомими характеристиками є наявність міцних етнокультурних зв'язків, які здатні долати державні кордони, і спільне історичне минуле, оскільки у багатьох випадках ті чи інші прикордонні території Європи (і це повною мірою стосується прикордонних території сучасної України) входили до колишніх, вже не існуючих державних утворень або інших держав, ніж ті, до яких вони належать сьогодні. Додамо, що в процесі дослідження феномена транскордонних регіонів також вважаємо доцільним і продуктивним застосування концепції *“історико-культурних зон”*²¹, запропонованої групою вчених з Санкт-Петербурзького державного університету, і яка в цілому є цінною для розвитку методологічного інструментарію регіоналістики, а також поняття *“історико-географічний регіон”*²², яке, на думку Я.Верменич, є найбільш придатним для регіоналістики базовим терміном.

Складність визначення поняття *“транскордонний регіон”* обумовлюється не тільки комплексним характером цього явища, а й труднощами у визначенні базового для регіоналістики поняття – *“region”*. Ми не розглядатимемо тут цю проблему, адже їй було приділено досить уваги і в зарубіжній, в тому числі російській, і в українській регіоналістиці²³. Втім, вона зникає сама по собі, коли ми підходимо до визначення поняття *“прикордонний регіон”*, адже з площини суто теоретичної ми переміщуємось до правової сфери, де регіон вже – не абстрактне поняття, а суб'єкт правових відносин і адміністративно-територіальна одиниця держави. Тому

²¹*“Историко-культурная зона вводится как понятие, позволяющее исследовать определенное ареальное единство, которое выделяется по данным археологии, этнографии, антропологии, языкознания, истории, геологии, палеографии, географии, а также ряда других гуманитарных дисциплин”* (Булкин В. А., Гердт А. С., Лебедев Г. С., Седых В. Н. Основания регионалистики: Формирование и эволюция историко-культурных зон Европейской России / Под ред. А. С. Герда, Г. С. Лебедева. – СПб., 1999. – С. 9.)

²²*“Историко-географический регион Я. Верменич пропонує розглядати як “таксономічну одиницю, виділену за ознаками своєрідності умов проживання людей на певних територіях, особливостей історичного розвитку, специфічності рис матеріальної і духовної культури, регіональної ідентичності”* (Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. – С. 90.)

²³Детальніше про це див.: Макарычев А. С. Регионализм и региональная культурная идентичность // Ученые записки Саратовского государственного университета. – Вып. 11. – 1997.; Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. – С. 75-83; Студенніков І. В. Теоретичні проблеми дослідження євро регіонів в Україні...; Феномен євро регіонів в контексті методології історико-регіональних досліджень.

найбільш адекватним визначенням поняття “регіон” тут є те, що його запропоновано у “Декларації Асамблеї європейських регіонів”²⁴.

Отже, **прикордонний регіон** – це адміністративно-територіальна одиниця, що знаходиться на рівні, наступному після державного, і розташована безпосередньо уздовж державного кордону.

Єврорегіон – це форма транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон, спрямована на координацію взаємних зусиль і здійснення ними узгоджених заходів у різних сферах життєдіяльності відповідно до національних законодавств і норм міжнародного права для розв’язання спільних проблем і в інтересах людей, що населяють його територію по різні сторони державного кордону.

Варто зазначити, що у 2004 р. в Україні з’явилося законодавчо закріплене визначення поняття “єврорегіон” як “організаційної форми співробітництва адміністративно-територіальних одиниць європейських держав, що здійснюється відповідно до дво- або багатосторонніх угод про транскордонне співробітництво”²⁵. Проте, власну дефініцію вважаємо більш адекватною в науковому сенсі і такою, що враховує всі риси, притаманні феномену єврорегіонів²⁶.

Дослідження таких явищ новітньої історії, як прикордонні регіони, транскордонні регіони та єврорегіони є не тільки серед об’єктів регіоналістики і регіонознавства, а й (залежно від ситуації) може відігравати певну роль у вивченні такого феномену, як “прикордоння”, яке “привертає особливу увагу етнологів і істориків – насамперед як зона контактів та інтенсивної концентрації соціально-психологічної енергії ...”²⁷

Раніше нам вже доводилося обґрунтовувати свою позицію стосовно того, що, не дивлячись на низку подібних рис, транскордонні регіони та єврорегіони – явища не тотожні²⁸. Підтвердженням цього є наше дослідження Єврорегіону “Нижній Дунай”, до складу якого входять

²⁴“Регіон – це територіальна одиниця-суб’єкт публічного права, сформована на рівні, який є безпосередньо нижчим після державного, і наділена правом політичного самоврядування. Регіон визнаватиметься національною конституцією або законодавством, що гарантує його автономію, самобутність, владні повноваження й організаційну структуру” (Declaration of the Assembly of European Regions on Regionalism in Europe (Basel, 4th December 1996). – Strasbourg, 1995, – P. 2 // <http://www.are-regions-europe.org/GV/A4/A41.html>).

²⁵Закон України “Про транскордонне співробітництво” (26.06.2004 р. № 1861-IV) // “Голос України”. – 2004. – 22 липня.

²⁶ Докладніше див.: Студенніков І. Транскордонне співробітництво та його місце в регіональному розвитку. – С. 151; його ж. Транскордонне співробітництво в новітній історії України: проблеми дослідження // Записки історичного факультету. – Вип. 11. – Одеса, 2001. – С. 139.

²⁷Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. – С. 41.

²⁸ Див.: Студенніков І. В. Теоретичні проблеми дослідження єврорегіонів в Україні... – С. 507; До питання про передумови формування Єврорегіону

Одеська область (Україна), повіти Бреїла, Тульча, Галац (Румунія), райони Кагул і Кантемір (Молдова). Незважаючи на те, що вся Одеська область є членом єврорегіону, до Нижньодунайського транскордонного регіону впевнено можуть бути віднесені лише чотири її райони, що утворюють регіон Українського Придунав'я, – Болградський, Ренійський, Ізмаїльський та Килійський. Підставою для віднесення саме цієї частини Одеської області до Нижньодунайського транскордонного регіону є наявність міцних етнокультурних та мовних зв'язків, що склались між придунайськими районами України, Молдови і повітами Румунії протягом тривалого історичного часу. Намагаючись визначити територію Нижньодунайського транскордонного регіону, помилкою було б залишити поза їх межами придунайську частину Болгарії, адже географічно вона також входить до регіону Нижнього Дунаю, а надзвичайно міцні етнокультурні зв'язки між Українським Придунав'ям, де існує одна з найбільших у світі болгарських діаспор, що зберігає культурні та мовні традиції, і Болгарією дає для цього усі підстави. Ще однією ознакою, за якою Нижньодунайський транскордонний регіон може бути визначений саме у цих межах, є використання транскордонних природних ресурсів; наявність транскордонних природних об'єктів, які з точки зору екосистемного підходу є єдиним цілим, наприклад, – дельта Дунаю; спільні екологічні проблеми транскордонного характеру, обумовлені в даному випадку насамперед наявністю транскордонних водотоків, включаючи р. Дунай.

У процесі дослідження феномена транскордонних регіонів (і взагалі для регіоналістики) продуктивним може бути застосування методів географії образу життя – напрямку географічної науки, що зараз активно формується в Росії. Як наукова категорія образ життя тут розглядається “як складна специфічна система життєдіяльності, що склалась в конкретних культурно-історичних і географічних умовах, і відбиває накопичений досвід, цінності і форми відношення до світу, які є характерними для певного людського суспільства, в рамках якого відбувається формування багатьох різноманітних способів і стилів життя”²⁹.

Викладене вище впритул підводить нас до такої важливої методологічної проблеми, як **міждисциплінарний характер регіональних досліджень**.

Головна проблема, пов'язана зі спробою визначити місце міждисциплінарного підходу в регіональних дослідженнях, полягає в тому, що “ідея міждисциплінарності все ще не отримала загального визнання і кате-

“Нижній Дунай” // Музей. Історія. Одеса. Збірник тез, доповідей та повідомлень Другої науково-практичної конференції, присвяченої 45-річчю Одеського історико-краєзнавчого музею. – Одеса, 2001. – С. 110-112; Єврорегіон “Нижній Дунай” як об'єкт історико-регіональних досліджень // Студії з архівної справи та документознавства. – Т. 9. – 2003. – С. 117.

²⁹ Щитова Н. А. География образа жизни: теория и практика регионального исследования. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора географических наук. – М., 2005. – С. 3.

горіального оформлення, у зв'язку з чим виникають певні труднощі методологічного та термінологічного характеру при її реалізації на рівні конкретних досліджень”³⁰.

Свій прояв ця категоріальна “неоформленість” має насамперед у відсутності розмежування між двома ключовими категоріями “міждисциплінарні дослідження” і “міждисциплінарний підхід у дослідженнях”. Свого часу, обґрунтувавши доцільність такого розмежування³¹, ми запропонували розглядати під *міждисциплінарними дослідженнями форму організації науково-дослідної діяльності, спрямованої на комплексне дослідження єдиного об'єкта представниками різних дисциплін, наукових спеціальностей і галузей науки, об'єднаних для реалізації завдань, що стоять перед ними, на основі створення постійних або тимчасових структурних одиниць (науково-дослідних інститутів і центрів, програм і проектів, підрозділів і груп).*

Під *міждисциплінарним підходом* розуміємо насамперед синтез результатів науково-дослідної діяльності представників різних дисциплін в процесі комплексного вивчення конкретного об'єкта і пов'язаного з ним кола проблем.

Тут варто звернути увагу на зауваження Б.Могильницького: “Не існує єдиної моделі міждисциплінарного синтезу, як не може бути і єдиного набору дисциплін, що беруть в ньому участь. Все залежить від предмету дослідження, його масштабності”³².

Це зауваження цілком слушне, коли йдеться про застосування міждисциплінарного підходу і в регіональних дослідженнях, адже комплексний характер останніх передбачає наявність досить широкого кола досліджуваних проблем і багаторівневу структуру дослідного процесу, найвищим рівнем якого виступає синтетичне узагальнення науково-дослідної роботи представників різних дисциплін і наукових спеціальностей з метою комплексного зображення об'єкта дослідження.

Іншими словами, як зазначає естонський дослідник А. Уйбо, “...якщо дисциплінарний підхід дає можливість отримувати різноманітні січення досліджуваного об'єкта, то завдання міждисциплінарного підходу полягає в його об'ємному відображенні. ...міждисциплінарний підхід покликаний, поєднуючи дані окремих дисциплін про будову об'єкта і розкриваючи нові

³⁰ Уйбо А. Реконструкция исторического прошлого как междисциплинарная задача // Ученые записки Тартусского университета. «Смысловые концепты историко-философского знания». Труды по философии. – Т. XXXV. – 1990. – С. 76-92 // <http://abuss.narod.ru/Biblio/uibo.htm>

³¹ Див.: Студенников И. В. О междисциплинарных исследованиях: к вопросу о содержании понятия // Записки исторического факультета. – Вып. 1. – Одесса, 1995. – С. 46-65. (Электронная версия: <http://www.crs.org.ua/data/zap.doc>)

³² Могильницкий Б. Г. Междисциплинарный синтез: уроки школы Анналов // <http://klio.tsu.ru/annals.htm>

зв'язки між його різними рівнями, дати теоретичне системне уявлення про основні закономірності функціонування і розвитку об'єкта як цілого"³³.

Варто звернути увагу на ще одну думку А.Уйбо: "Міждисциплінарність як методологічний принцип сучасного наукового дослідження передбачає широке використання наукової інформації незалежно від її дисциплінарної приналежності, тобто представляє собою методологічне оформлення реального синтезу наукових досягнень різноманітних дисциплін в крупних наукових проєктах і дослідженнях"³⁴.

Отже, *міждисциплінарний підхід відіграє в регіональних дослідженнях (регіоналістиці) роль одного з ключових методологічних інструментів, завдяки якому здійснюється синтез результатів науково-дослідної діяльності представників різних дисциплін і наукових спеціальностей, набір яких варіюється залежно від досліджуваного об'єкта і кола поставлених завдань, результатом чого є комплексне (об'ємне) відображення об'єкта дослідження*. Мусимо наголосити, що ця комплексність у будь-якому випадку буде відносною, адже вона обумовлюється багатьма чинниками, серед яких – повнота і доступність джерельної бази дослідження; конкретне коло завдань, що стоять перед дослідником або колективом дослідників; динамізм самого об'єкта дослідження, пов'язаний як із динамікою його розвитку, так і з постійним залученням нових джерел і інформації. Важко не погодись з А.Уйбо, що "найважливішим джерелом міждисциплінарності в науковому пізнанні виступає сама об'єктивна реальність, її системно-ієрархічна будова і обумовлена цим багаторівнева детермінація реальної поведінки складних об'єктів"³⁵. Він вважає, що рівень міждисциплінарності науки зростає по мірі просування від фундаментальних до більш складних структур, що пов'язане з багаторівневою детермінацією останніх. Відповідно, зазначає він, можна виділити і міждисциплінарні області наукового пізнання, до яких, на думку А.Уйбо, належить і соціально-гуманітарне знання. В градації наук соціально-гуманітарного циклу за ступенем міждисциплінарності поряд із філософією, яку він ставить на перше місце, розташована історія, "яка за самою своєю природою не може не бути міждисциплінарною наукою"³⁶.

Б.Могильницький, досліджуючи роль школи "Анналів" у запровадженні та розповсюдженні міждисциплінарного підходу, характеризує його як "продукт колективних зусиль вчених різних спеціальностей. Але оскільки він здійснюється на дослідницькому полі історії, саме вона дає йому необхідні перспективу і спрямованість, створюючи стрижень міждисциплінарного синтезу"³⁷.

³³Уйбо А. Указ. соч.

³⁴Там же.

³⁵Там же.

³⁶Уйбо А. Указ. соч.

³⁷Могильницький Б. Г. Указ. соч.

Ці міркування важливі для нас, адже слугують своєрідним містком до іншої проблеми – місця і ролі історичного знання в регіоналістиці. Звертаючись до цієї проблеми, Я.Верменич зазначає: “Очевидною є необхідність переходу від фрагментарного дослідження того або іншого регіону до комплексного осмислення регіоналізму і породжуваних ним проблем. Зробити це без заглиблення в пласти історії неможливо”³⁸.

Сьогодні активно йде формування нового наукового напрямку – історико-регіональних досліджень, або історичної регіоналістики, яка “нині дістала можливість виходу на новий рівень міждисциплінарного синтезу – з аналізом ”семіотики культурного простору”, регіональної самосвідомості, асиміляційних і трансформаційних процесів”³⁹.

Виокремлення історичної регіоналістики в самостійний науковий напрям, на думку Я. Верменич, по-перше, дасть змогу організаційно об’єднати досі розрізнені зусилля представників різних наук; по-друге, створює умови для зосередження зусиль на найбільш перспективних напрямках; по-третє, відкриває можливість піднятися у дослідженнях регіональної специфіки від конкретно-емпіричного аналізу до теоретичних узагальнень⁴⁰. Утім сама ж авторка зазначає, що сьогодні багато з відправних положень історичної регіоналістики лишаються внутрішньо полемічними, дискусійними, мають теоретико-гіпотетичний характер. До цього, в якості постановки проблеми, ми додали б ще й таке питання: якою взагалі є перспектива історичної регіоналістики? Претендуючи на роль міждисциплінарного наукового напрямку, здатного, як вважає Я. Верменич, “справити помітний вплив на спрямованість регіональної та етнонаціональної політики, сприяти формуванню національної самосвідомості, викорененню негативних явищ, що можуть виникати на ґрунті гіпертрофованого регіоналізму”⁴¹, історична регіоналістика поки що залишається “полем гри” для досить вузького кола фахівців в сфері методології історичної науки та історіографії, які сьогодні більше нагадують (хоча і високопрофесійний, дуже добре “підкований” у теоретико-методологічних питаннях) клуб по інтересах.

Ця констатація не несе негативного або критичного відтінку. Тут дається взнаки традиційна, або, інакше кажучи, офіційна, структура науки з її розподілом по наукових спеціальностях. І, на нашу думку, саме представники історичної науки в силу класичних традицій історичної освіти, що обумовлюють здатність до комплексного бачення, виявилися більш динамічними і відкритими до залучення здобутків представників інших наук до формування і розвитку понятійно-категоріального апарату та теоретико-методологічних засад регіоналістики, ніж представники економічної і географічної наук, які також претендують на лідерство в цій царині. (Мож-

³⁸Верменич Я. В. Зазначена праця. – С. 59.

³⁹Там само.

⁴⁰Там само.

⁴¹Там само.

ливо, пояснення цієї ситуації діє сентенція Б.Могильницького: “...послідовне проведення принципу історизму проголошується необхідною передумовою застосування міждисциплінарного підходу”⁴². Але сприймати цю тезу маємо обережно, адже вона є в контексті аналізу Б.Могильницьким теоретичного доробку Л.Февра до проблеми міждисциплінарного синтезу.)

Виклик, який постає перед історичною регіоналістикою, – в тому, що прагнучи відігравати активну роль у формулюванні принципів і засад регіональної політики держави, вона неминуче вийде за рамки традиційної історичної науки (фактично це вже відбувається), продукуючи феномен “нового типу історика”, “нових інтелектуалів”, як його охарактеризувала І.Колесник⁴³, серед головних рис якого ми на перший план поставили б наукову і соціальну затребуваність.

На порядку денному – інституціалізація історичної регіоналістики, без чого вона ризикує залишитися в аутсайдерах по відношенню до потужних в інституційному відношенні “конкурентів” – економічної та географічної наук, а також визначення її місця у загальній системі регіональних досліджень, як ми їх охарактеризували вище.

Міркування, викладені в цій статті, не можуть вважатися завершеними, адже історична регіоналістика, як і регіоналістика взагалі, знаходиться на етапі свого становлення, осмислення своєї об’єктно-предметної сфери, полеміки стосовно ключових категорій. Тому поряд з теоретичними узагальненнями мають місце й інтуїтивні здогадки.

В якості ж своєрідного підсумка хотілося б звернутися до сентенції відомого британського історика Дж.Р.Сілі (1834-1905), що ми її винесли в епіграф, яка певною мірою може бути застосована і до історичної регіоналістики. Адже вона, оперуючи методологічним інструментарієм історичної науки і ґрунтуючись на міждисциплінарному підході, здатна дати науково обґрунтоване пояснення багатьох явищ, що мають місце в процесі регіоналізації країни, і зробити свій вагомий внесок у формування такої концепції регіонального розвитку, яка б поряд із соціально-економічною та екологічною компонентою враховувала б історико-культурну складову і наявність такого феномена, як регіональна самосвідомість, яка не є антитезою самосвідомості національної.

⁴²Могильницький Б. Г. Указ. соч.

⁴³Колесник І. Історіографічний дискурс в Україні: реалії та прогнози // Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології: Матеріали Всеукраїнського науково-методологічного семінару (Київ, 17 червня 2004 р.). – К., 2005. – С. 28.